

կորիզները հանում և դրանով տրորում են հիւանդի մարմինը և աշխատում են դրանով քրտնցներ:

Քամած մածուն են քսում մարմնին:

Ուռենու կանաչ ճիւղերը ջրի մէջ եփում են և հիւանդին լողացնում այդ ջրով:

Տրիպերի ժամանակ մեծ քանակութեամբ ձմերուկ են ուտում, որպէսզի շատ միզեն:

Յրսի սաւառ. — Փսորած կաթը քացախի հետ խառնելով քսում են շորի վրայ և դնում ցրտի տարած մասերի վրայ:

Քարի խինան թրջելով դնում են ցրտի տարած տեղը:

Փոլու ծուրիւն. — Սև թաղիքի կտորը թրջելով դաթրանի (ма-зутъ) մէջ՝ դնում են նստատեղի անցքում և ժամը մի անգամ փոխում:

Թերխորով ձուն կխտորի (чернильные орѣшки) փոշու հետ խառնելով ուտեցնում են:

Պինդ եփած ձու են ուտում:

Փորացաւ. — Պղպեղը օղիի մէջ ածում, խմում են: Աինեմոնը, պղպեղը և զանճաֆիլը ջրով եփում են և խմում:

Քոս. (паршъ). Աւեր տափակացնում են, վառարանում կարմրացնում և դնում են գլխի քոսերի վրայ:

Գոմէշի մաճնի մէջ ձմումբի փոշի խառնելով՝ ուտեցնում են, չետոյ հինգ մաս խոզի ճարպի մէջ լուծում են մի մաս սնդիկ և սրանով օծում քոսոտի մարմինը և անմիջապէս տաք թոնրի մէջ իջեցնում և այնտեղ մի քիչ պահելուց չետոյ լողացնում:

Քրսինֆ բերեյ. — Քրտինք բերելու համար գործ են ածում մանուշակի ծաղիկներից պատրաստուած թէյ, կամ նրանից և բրնձից եփած արգանակ: Եւ կամ խուներ բոչսից պատրաստած թէյ:

Օձի կծած. — Մեծ քանակութեամբ կովի կաթ են խմացնում:

Վառած աբեթով աչրում են կծուած տեղը:

Հրաշէկ երկաթով աչրում (т-л-л) են կծուած տեղը:

Մ Ա Հ. Թ Ա Ղ Ո Ւ Մ Ն Ե Ի Մ Ե Ռ Ե Լ Ո Յ

Զանգեղուրի ժողովորդն էլ խոր համոզուած է, որ մարդու ճակատին գրուած է նաև նրա մահուան օրը: Նա հաւատում է, որ ոչ մի հանգամանք, ոչ մի միջոց չեն կարող փո-

Ժեսել այդ նշանակուած ժամը, ուստի և մեծ մասամբ անխնամ, ճակատագրի բախտին է թողնում հիւանդին:

Երբ հոգեւարքի ըրպէն հասնում է՝ ամենայն փութով կանչում են քահանային, որ հաղորդութիւն տայ: Յետոյ վերցնում են բարձերը, որպէսզի հոգին հեշտութեամբ աւանդէ: Եւ մինչդեռ շրջապատողները լաց են լինում՝ աւելի սրտոտ մէկը փակում է մեռնողի աչքերը. իսկ եթէ աչքերը բաց են մնում՝ ցեխ են քսում: Յետոյ ձեռքերը խաչաձև դնում են կրծքին և մի թաշկինակ կապում կզակովը, որպէսզի բերանը չբացուի: Ոտների բթամատներն էլ բամբակի թելով կապում են: Ասլա դարձնում են դէպի արեւելք և մի շոր ձգում վերան:

Այս ժամանակ հաւաքւում են ազգականները, լաց լինում և մխիթարում մօտիկներին: Հրաւիրւում է քահանան, որ օրհնում է ջուրն ու պատանը: Ննջեցեալին լողացնում են հարեւանները, եթէ տղամարդ է՝ տղամարդիկ, իսկ եթէ կին՝ կանայք, ձմեռը սենեակում, իսկ ամառը դուրսը՝ կապերտներով մի անկիւն շրջափակելով: Տաշտի հրեսին մի տախտակ են դրնում և սրա վրայ երկարացնում ննջեցեալին, երեսը դէպի արեւելք դարձրած: Երկու հոգի, ձեռներին քսակներ անցկացրած, «Աստուած հոգին լուսաւորէ» ասելով՝ լուանում են նախ գլուխը, յետոյ կուրծքը, մէջքը և ապա աջ և ձախ ոտերը: Աւելացած ջուրը թափում են և ամանը կոտրում: Յետոյ, եթէ ննջեցեալը երեխայ է՝ ձեռին մոմ են տալիս, որովհետեւ «նա լուսի պէս մաքուր է»: Եթէ չափահաս և հարուստ է ննջեցեալը՝ շապիկ և վարտիկ են հագցնում, շապկի վրայից, գօտուտեղը բամբակի թել կապում և ապա պատանքում. իսկ եթէ աղքատ է՝ ուղղակի հասարակ կտաւից պատանք են կարում և պատնքում: Զատ հարուստները դազաղ են պատուիրում, իսկ միւսներն ընդհանրապէս բերել են տալիս եկեղեցու նաժը և ննջեցեալին կապերտի մէջ փաթաթած դնում նրա մէջ: Զէյ-վացիները, իրենց գիւղում եկեղեցի չունենալով և դէպի Ծիծեռնաձոր տանող ճանապարհը սաստիկ վատ լինելով՝ նաժի փոխարէն երկու ձող են գործածում, որոնց մէջ մի թուկ է վապկապուած և վերան մի կապերտ ձգուած: Ննջեցեալը նույն-

պէս կապերտի մէջ փաթաթած՝ դնում են այդ ձողերի մէջ և կապում, ապա ուսերին առնում և տանում Ծիծեռնականք, մի Ժամից աւելի քայլելով: Թէ՛ դադարի և թէ՛ նաժի երեսին դէ- ազարդ (եքեմաւ) են ձգում, որ երիտասարդի համար կարմիր գիւլի չլինի և լինում, միջահասակինը՝ սպիտակախառն, սևա- գոյն կտորից, իսկ ծերինը՝ լաստիկ շարժ—սև կտորներից:

Հարուստ ննջեցեալին միքանի օր տանը պահում են և ապա եկեղեցի տանում, իսկ աղքատին իսկոյն և եթ թաղում են, առանց նոյնիսկ եկեղեցի տանելու:

Ննջեցեալին տնից վերցնելիս նրա տեղում մի քար են դնում, որպէսզի նրա լիշատակը հաստատուն մնայ այդ տնում:

Դրեթէ բոլոր գիւղերում կան յայտնի լալիան կանաչք, որոնք հրաւիրում են ննջեցեալների վրայ լաց լինելու: Սրանք թէ՛ տանը և թէ՛ եկեղեցում, շրջապատած ննջեցեալին լալիս են և բարձրաձայն՝ երգելով թւում նրա գործերը, գովում նրա վարք ու բարքը: Սովորաբար մօտիկներից մին «մայր ողբոց» է դառնում, նստում է ննջեցեալի սնարքի մօտ, լալիս և երգում, իսկ միւսները կոկնում են նրա ասածները:

Կանաչք ուղեկցում են ննջեցեալին մինչև եկեղեցի: Եթէ ննջեցեալը նշանադրուած երիտասարդ է եղել՝ եկեղեցի են բերում նաև նրա հարսնացուին, գլխին սև չարսաւ ձգած: Լալ- կան կանաչք վերցնում են նշանի մատանին և նշանադրութեան Ժամանակ տրուած եախի ապասիները, որոնք մի սև թելի վե- լայ են անցկացրած՝ լալով ու երգելով՝ երիտասարդի կողմից մնաւ բարով են ասում հարսնացուին:

Երբ քահանան սկսում է գանձ ասել և մի քանի կոպէկ հաւաքել՝ այն Ժամանակ կանաչք փաթաթւում են ննջեցեալին և աւելի սաստիկ լալիս: Ննջեցեալի մայրը, քոյրը պատառ- տում են իրենց երեսները, քանդում, քաշում մազերը, թակում դուխները, ուշադնաց լինում:

Վերջապէս գաղաղը կանանց ձեռքից ազատելով տանում են դէպի գերեզմանատուն, իսկ կանաչք եկեղեցու դռանն էլ միքիչ սուգ անելուց լետոյ վերադառնում են տուն: Այստեղ ննջեցեալի շորերը առաջ են բերում, հոտոտում, լալիս և սուգ

ասում: Երբ արդէն յագենում են լացից՝ ապա լուացւում են, հաց ուտում և ցրւում, իսկ ամենամօտ ազգականները մնում են գիշերելու:

Ննջեցեալը տղամարդկանց յուղարկաւորութեամբ տարւում է դէպի գերեզմանատուն: Մարդիկ շուտ-շուտ փոխարինում են դագաղը կրողներին, ամէն անգամ «Աստուած ննջեցելոց հոգիք լուսաւորէ» կրկնելով: Այս ճանապարհին վայր են դնում դագաղը, մի անգամ էլ գանձ ասում, միքանի կոպէկ յօգուտ քահանայի հաւաքում և ապա, «Աստուած ողորմի ննջեցելոց հոգուն» ասելով՝ երեք անգամ դագաղը փոքր ինչ բարձրացնում, դնում են գետնին և ապա վերցնում, տանում են գերեզմանատուն և դնում գերեզմանի աջ կողմը: Սովորաբար գերեզմանները փորում են ազգական կամ հարեան մարդիկ: Գերեզմանատունը լինում է գիւղից փոքր ինչ հեռու, շատ անգամ մի բլրակի վրայ: Գերեզմանի լայնութիւնը լինում է մի արշին, իսկ խորութիւնը՝ 2-3 արշին:

Ննջեցեալին հանում են նաժի միջից, փոքրիկ կտաւի բարձր դնում գերեզմանի մէջ և ապա մինը իջնելով գերեզմանի մէջ՝ գրկում է ննջեցեալին և պառկեցնում գերեզմանի մէջ: Այս ժամանակ քահանան օրհնում է միքիչ հող ազգականներից ամենամօտի բռի մէջ և ձգում է դիակի վրայ: Այս ժամանակ բոլոր յուղարկաւորողներն էլ մի-մի բռու հող են ձգում գերեզմանի մէջ, իսկ գերեզման փորողները լցնում են գերեզմանը հողով, վերան մի թումբ ձևացնելով:

Թաղման ծէսը վերջանալուց յետոյ՝ յուղարկաւորողները ոեղմում են ննջեցեալի մօտիկ ազգականների ձեռքերը և «Սուրբ հոգով մխիթարուէք» ասելով, ուղևորւում դէպի ննջեցեալի տունը «Ժմահաց» ուտելու: Այս սովորութիւնը ամենայն խստութեամբ կատարւում է այս շրջանում դեռ մինչև այժմ էլ: Սովորաբար մի եղ, կամ միքանի ոչխար են մորթում, որից պատրաստում են մսրեիլա, իսկ հարուստները՝ նաև փլաւ: Պասին՝ ձիթով ճաշ (փլաւ) և լոբի: Ճաշում են նախ տղամարդիկ և ապա կանայք լռելեայն և ճաշելուց յետոյ ցրւում են:

Հետևեալ օրը վաղ լուսաբացին ննջեցեալի ազգականներից

մինը գնում է գերեզմանատուն, համբուրում է գերեզմանը, երեք անգամ վաչ բղաւում և վերադառնում տուն: Այս միջոցին ազգական կանայք հաւաքւում են ննջեցեալի տունը, բերելով իրենց հետ ձու, պանիր, բրինձ, կերակրներ և այլն: Այս բոլոր բերածները թողնելով տանը՝ գնում են գերեզմանատուն, քահանային «այգը» կատարել տալիս, լալիս, օղի խմում, սուգ ասում: Երբ մինի ուշքը գնում է՝ գերեզմանի հողից վերցնում ածում են վերան: Վերջապէս վերադառնալով տուն՝ հաց են ուտում և ցրւում:

Հիւրերի հեռանալուց յետոյ, տնեցիները ննջեցեալի շորերը լուանում են, որպէսզի «հոգին մաքուր և անարատ գնայ հասնի իւր տեղը»:

Այնուհետև եօթն օր շարունակ սգաւորները առաւօտ և երեկոյ եկեղեցի են գնում, և ժամասացութիւնից յետոյ քահանային հոգոց ասել տալիս: Եօթներորդ օրը, «եօթին», ննջեցեալի տէրը հրաւիրում է «այգի» ժամանակ ուտելեղէններ բերող վանանց և նրսնց հետ գնում գերեզմանատուն, «եօթը» կատարել տալիս և վերադառնում տուն, ճաշում:

Մի կամ մի քանի օր անցած՝ նոյն կանայք կրկին հաւաքւում են սգաւորի տունը, լուանում նախ սգաւորի և ապա իրենց բոլորի գլուխները, ապա առաջ են բերում ննջեցեալի շորերը, լաց են լինում և ի վերջոյ այդ շորերը բաժանում են իրենց մէջ և ցրւում:

Այնուհետև մի տարուայ ընթացքում սգաւորի ազգականները, հարսանիք կամ նշանդրէք անելիս, «սըգահան» են բերում նրան մի զոյգ չմոշկ, մի քթակալ և այլն: Իսկ մեռելոց օրերին օրհնել տալիս գերեզմանը և տարին մի անգամ ամէն դերդաստան իւր հին և նոր ննջեցեալների հոգու փրկութեան համար ժմահաց են տալիս:

Թ Ա Ղ Մ Ա Ն Ծ Ա Խ Ս Ե Ր

Պատանքի	50 4—1 ռ.
Լուսազին եկեղեցուն	50 4—1 ռ.
Քաջանային {Մինչև 21 տար.	20 4 - 1 ռ.
(Աւելի հասակաւորի *) 1 ռ — — 4 ռ.	
Ամբիճքին	40 4—1 ռ.
Խաչհամբոյր՝ դանձ ասելիս	50 4—1 ռ.
Փմահացի և եօթնից հացի	30 ռ — — 45 ռ.

Հնդամէնը՝ 33,10 — 54 ռ.

*) Տալիս են նաեւ դիազարդը: